

PENSIONER – EN PATRIARKAL HISTORIA

En feministisk, normkritisk och
systemkritisk analys av det svenska
pensionssystemet

Kunskapsläge och politiska krav.

En rapport av Lotten Sunna för Feministiskt initiativ.

Innehåll

Innehåll	2
Sammanfattning	4
Möjlighet till ett rikt liv	4
Garanterad grundtrygghet	5
Ett pensionssystem som vilar på en patriarkal grundsyn	5
Bryt tvåsamhetsnormen	5
Pensionssystemet ska vara begripligt och förutsägbart	6
Avskaffa pensionsgruppen	6
Inledning	7
Goda intentioner...	7
...men	7
Pensionsgruppen – en sluten klubb	8
Så fungerar pensionssystemet idag	9
Så stor är pensionen	9
... och så här fördelas den mellan kvinnor och män	9
Pensionssystemets olika delar	9
Allmän pension	10
Pension grundad på inbetalade avgifter	10
Allmän pensionsavgift	10
Arbetsgivaravgift och egenavgift	10
Statlig ålderspensionsavgift	10
Pensionsavgift och pensionsrätt	11
Inkomstgrundad pension	11
Inkomstpension	11
Premiepension	12
Behovsprövade tillägg till den allmänna pensionen	12
Garantipension	12
Garantitillägg	13
Avtalspension/Tjänstepension	13
Privat pension	13
Ekonomiskt stöd till pensionärer	13
Äldreförsörjningsstöd	13
Bostadstillägg	14
Särskilt bostadstillägg	14
Åldersgränser i pensionssystemet	15
Det orangea kuvertet	15
Pensioner som politikområde	16
Pensioner högt på agendan i EU	16
Pensionssystemet – Bra för sig självt men inte för medborgarna	17

Stora skillnader mellan olika grupper	17
Ständiga försämringar för den enskilda	19
”Ingen ska hamna under skälig levnadsnivå”	19
Mer om de strukturella problemen i pensionssystemet	20
Olika ekonomiska verkligheter	20
Kvinnor	21
Löner	22
Så här ser statistiken ut för 2014:	23
Deltid och osäkra anställningar	23
Hälsa – sjukskrivningar	24
Föräldraledigt	26
Studier	26
Kvinnor i arbetaryrken	26
Utrikes födda	27
Personer med en funktionsnedsättning	27
Transpersoner	28
Eget företagande	28
Feministiskt initiativ vill	29
AP-fonden	29
AP-fondernas användning	29
Nya direktiv till AP-fonden	29
Balansering – sett på ett annat vis	29
Skrota PPM	30
Socialförsäkringar	30
Skatt på pensioner	31
Høj garantipension	31
Tjänstepension	31
Förutsättningar för ett jämställt och hållbart pensionssystem	32
Arbetstidsförkortning till sex timmars arbetsdag	32
Arbetstidsförkortningens ekonomi	32
Individualiserad föräldrapeng	32
Ett tryggt och väl finansierat system	33
Finansieringen av systemet	33
Vad kostar det?	33
Feministiskt initiativ vill i punktform	33
Förändringar i pensionssystemet med verkningar på kort sikt	33
Förändringar i pensionssystemet med verkningar på lång sikt	34
Långsiktiga förändringar för att göra pensionssystemet mer balanserat ur ett livsperspektiv	34
Referenser	35

Sammanfattning

Pensioner har funnits i Sverige i olika former sedan 1600-talet. 1913 infördes folkpensionen som var den första allmänna pensionen, pensionsåldern var 67 och medellivslängden 60 år. Folkpensionen var mycket låg och det var svårt att få den att räcka till. 1957 kom ATP-systemet som såg till att inte bara tjänstemän fick tilläggspension utöver folkpensionen, utan att den blev allmän.

Systemet ansågs inte hållbart, utan för dyrt och 1994 enades Socialdemokraterna, Moderaterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Kristdemokraterna, om ett nytt system, det vi har idag. Det nya systemet togs fram av en arbetsgrupp som bildades 1991 och vars arbete togs över av en genomförandegrupp i samband med att det nya pensionssystemet antogs 1994, med representanter för de partier som antagit förslaget.

1994 infördes det pensionssystem som först nu slagit igenom med full kraft. Det poängterades att systemet var könsneutralt, det behandlade kvinnor och män exakt lika. Vad nuvarande pensionssystem är blint för är att en skev fördelning av såväl det betalda och obetalda arbetet, som löneinkomster mellan kvinnor och män, fortfarande består. Kvinnor och män gör olika livsval, mer eller mindre frivilligt och ofta starkt påverkade av sociala normer och förväntningar.

Dagens pensionssystem är utformat efter den manliga normen att det krävs heltidsarbete i 40 år för att uppnå full pension. Att kvinnor är föräldralediga mer, deltidsarbetar mer, studerar mer, har lägre lön och oftare lämnar arbetslivet i förtid är några av de faktorer som slår hårt på pensionerna. Systemet bygger också på värderingen att det bara är lönearbete som ska avgöra hur stor pensionen blir. Hela vägen, hela livet. För utrikes födda är det ofta svårt att nå full pension. Även för dem som arbetat i Sverige sedan trettioårsåldern är det omöjligt att komma ikapp. Feministiskt initiativ tycker inte att det är rimligt utan vill se över möjligheten att låta de bästa 20 åren i yrkeslivet styra slutpensionen. Vidare bör andra beräkningsgrunder än 40 års heltidsarbete tas i beaktande för att uppnå full pension.

Möjlighet till ett rikt liv

På så sätt skulle det finnas möjligheter att göra val att under perioder av sitt liv gå ner i arbetstid för exempelvis barn, vård av anhöriga, egen kompetensutveckling eller studier, utan att det får allvarliga konsekvenser för pensionerna. Detta är viktiga uppgifter i ett gott samhälle och bör inte bestraffas.

Feministiskt initiativ anser att det ska finnas en ekonomisk trygghet för alla på ålderdomen, genom ett lättförståeligt och förutsägbart gemensamt finansierat trygghetssystem som heter allmän pension. Feministiskt initiativ har inget emot att de som tjänar mer också får ut mer i pension. Det får dock inte vara på bekostnad av att allt fler grupper, exempelvis kvinnor, invandrade, sjuka, arbetslösa eller dem med osäkra anställningar, får ständiga försämringar.

Garanterad grundtrygghet

”Ekonomisk självständighet i livet och livet ut” är ett av de nationella jämställdhetsmålen. Det betyder både jämställda/rättvisa löner och pensioner. Men vi kan inte vänta på jämställda löner innan vi gör något åt pensionssystemet.

→ **Som feminister kräver vi reformer nu!**

Att Sverige har en tydlig utveckling mot allt mindre del allmän pension och allt större del tjänstepension och privat pension ökar klyftorna bland pensionärer. Det gör också att allt fler pensionärer kommer att hamna under gränsen för fattigdom och i behov av garantipension och annat ekonomiskt stöd. Feministiskt initiativ vill driva en pensionspolitik där samhället tar ett större ansvar för medborgarnas ekonomiska trygghet på äldre dagar.

Feministiskt initiativ ansluter sig till den ambition som såväl EU, LO som PRO uttalat, nämligen att stärka grundskyddet i den allmänna pensionen för att möta EU:s nedre gräns för fattigdom.

Ett pensionssystem som vilar på en patriarkal grundsyn

Dagens system utgår, trots denna insikt, från att samhället skall förhålla sig neutralt till hur människor ”väljer att jobba”. Därför är människors pension över grundnivån enbart beroende av hur mycket som har betalats in i premier.

Denna neutralitet från samhället i förhållande till hur människor ”väljer att jobba” grundas på en felaktig uppfattning om att samhället är fritt från diskriminering. Vi är beroende av att vi själva och våra medmänniskor jobbar och med vår produktion och våra skatter bidrar till att samhället fungerar. Vi behöver ett pensionssystem som återspeglar detta och som tydligt ger två av varandra oberoende informationer, nämligen:

Vad samhället förväntar sig av varje enskild medborgare, och underlag för ställningstagande till vad var och en kan och vill och har möjlighet att påverka.

Bryt tvåsamhetsnormen

Många av de kvinnliga pensionärerna som har lägst ekonomisk standard är ensamstående. Tvåsamhet ska inte behöva vara en förutsättning för att kvinnor

ska klara sig ekonomiskt som pensionärer. Många kvinnor lever tillsammans med en några år äldre man. Ofta väljer sammanboende eller gifta kvinnor att ta ut pensionen några år tidigare för att kunna dela pensionärstiden med sin make. Statistiskt dör män tidigare än kvinnor och efter en kort ekonomisk omställningsperiod finner sig kvinnan som ensamstående pensionär ha en mycket låg ekonomisk standard.

Pensionssystemet ska vara begripligt och förutsägbart

Sammanfattningsvis kan det konstateras att för den enskilda individen är det mycket svårt att få en helhetsbild över vilken pension som kan förväntas. Dessutom är det många faktorer som påverkar det slutliga ekonomiska utfallet ända in i det sista, vilket gör att pensionen också är mycket oförutsägbart fram till den dagen arbetslivet lämnas. Faktorer som utvecklingen på börsen, den förväntade livslängden i årskullen, den egna hälsan samt möjligheten att stanna i arbete är några faktorer som kan ha stor inverkan på den slutliga pensionen.

Avskaffa pensionsgruppen

Pensionsgruppen är en sluten maktsfär bestående av ledamöter från de partier som gjorde överenskommelsen 1994, med uppdrag att förvalta den. Sedan nyligen ingår även en ledamot från Miljöpartiet i egenskap av regeringsparti. Pensionsgruppen speglar med andra ord inte riksdagens sammansättning och debatter. Konfliktlinjer är inte tydliga för dem som står utanför gruppen. Det är ett demokratiskt problem att en så central politisk fråga med så avgörande konsekvenser för alla medborgare avhandlas i en så sluten grupp.

Inledning

Goda intentioner...

"Att ge människor en trygg ålderdom och förse dem med en inkomst som tillåter en anständig levnadsnivå och skyddar dem från fattigdom bör vara varje pensionssystemets verkliga syfte", står det att läsa i EU-kommissionens genomgripande rapport från 2015 om äldre människors ekonomiska villkor i EU.

Vid en snabb titt på det svenska pensionssystemet som vi har idag ser det på många sätt väldigt bra ut. Vi har det högsta indexet för aktiva åldrande människor i EU (AAI), vilket betyder att många äldre deltar i arbetsliv, kulturliv, socialt liv och andra aktiviteter högt upp i åldrarna. Kompensationsgraden är också relativt hög, 60-75 % av slutlönen. Det var också avsikten med det pensionssystem som sjösattes 1994 och som hade uttalade avsikter att säkra en kompensationsgrad på 55-65 % av inkomstbortfallet i det allmänna pensionssystemet och uppåt 75 % med intjänade tjänstepensioner och privat sparande.

Pensionssystemet stod inför en stor utmaning med en växande del av befolkningen i pensionsålder som också förväntades leva allt längre. För att göra systemet långsiktigt hållbart utarbetades ett nytt system där pensionerna gjordes beroende av tillgången på pengar i pensionsfonder, människors förväntade livslängd med mera. Ingen fast pensionsålder, vilket tidigare system haft, fanns i det nya systemet. Beräkningsgrunderna gjordes om och en så kallad balansering infördes. Balanseringen skulle se till att pensionssystemets buffert alltid förblev intakt. I sämre tider skulle utbetalningarna bromsas, i bättre skulle de åter ökas på. Allt för att se till att pensionssystemet i sig inte utsätts för risker eller för stora påfrestningar.

För dem med låg eller ingen inkomst finns ett svåröverskådligt system med garantipension, garantitillägg, bostadstillägg, särskilt bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd.

...men

I det svenska pensionssystemet råder stora orättvisor. Vid en närmare granskning dyker avsevärda skillnader mellan olika grupper upp. Systemets självreglerande ekonomiska funktioner ger allvarliga konsekvenser för alla nuvarande och framtida pensionärer. Ju längre systemet får fortsätta enligt samma konstruktion, desto större blir effekterna. Det är därför angeläget att vi får en demokratiskt förankrad process för att komma tillrätta med problemen. Idag är den möjligheten helt blockerad.

Pensionsgruppen – en sluten klubb

Pensionssystemet har under lång tid förvaltas och utvecklats av en sluten grupp bestående av representanter för fem partier. Överenskommelsen innebär bland annat att inte ta strid om pensionssystemet under valrörelse eller låta det bli en stor konflikt i riksdagen, så som det blev under 50-talet inför införandet av ATP-systemet. Konsekvensen av det är att systemet inte utsätts för den kritik och debatt som troligen hade uppstått om demokratins spelregler följts och frågan debatterats i såväl valrörelser som i riksdagen.

Gruppen ersattes 2006 av en parlamentarisk arbetsgrupp, Pensionsgruppen, vars uppgift är att vårda och utveckla pensionsöverenskommelsen. Gruppen består av representanter från de partier som ingick överenskommelsen. Beslut tas i enighet, vilket i praktiken ger varje representerat parti vetorätt. Gruppen leds av den minister som ansvarar för pensionsfrågan, vanligen socialförsäkringsministern, och består i övrigt av två socialdemokrater och en vardera från de borgerliga partierna. Gruppen utökades nyligen efter intensiv debatt med en representant från Miljöpartiet i egenskap av regeringsparti. Pensionsgruppen speglar med andra ord inte riksdagens sammansättning och debatter. Konfliktlinjer är inte tydliga för dem som står utanför gruppen. Det är ett demokratiskt problem att en så central politisk fråga med så avgörande konsekvenser för alla medborgare avhandlas i en så sluten grupp.

Så fungerar pensionssystemet idag

I följande avsnitt fördjupas diskussionen av de problem som möter människorna idag. Först kommer här en genomgång av några statistiska fakta och gällande regler.

Så stor är pensionen

År 2014 betalades det ut 368,7 miljarder i pension. 257,3 i allmän pension (varav 15 miljarder garantipension), 91,3 miljarder i tjänstepension och 19,9 miljarder i privata pensioner.¹ Snittpensionären fick 16 269 kronor men skillnaden mellan kvinnor och män var stor.

... och så här fördelas den mellan kvinnor och män

Män fick 49,3 % mer i pension än kvinnor, 19 819 kronor respektive 13 275 kronor i månaden. Inom området tjänstepensioner är det ännu värre, män får 97,9 procent mer än kvinnor, vilket beror på att de har högre löner och fler anställningsår med tjänstepensionsavtal. Även den allmänna pensionen har stora skillnader, där männen får 34,4 procent mer än kvinnor. Skillnaden är minst i privata pensioner, där män ändå får 22 procent mer än kvinnor.² Men även andra grupper kommer på efterkälken i pensionssystemet.

Pensionssystemets olika delar

- allmän pensionen som i Sverige administreras av staten
- tjänstepension (eller "avtalspension")
- privat pension via pensionssparande.
- Ekonomiskt stöd till pensionärer

En normal pension idag kan bestå av inkomster från 10-15 olika källor om personen under sitt liv haft ett par olika anställningar. Varje del av pensionen har ett antal olika variabler så som tidigaste utbetalningstid, utbetalningens längd, efterlevandeskydd mm. Allt detta gör det väldigt svårt att överblicka. Att utbetalningsnivåerna kontinuerligt justeras beroende på hur det går för statsfinanserna, hur det går på arbetsmarknaden, hur det går på börsen och hur det går för försäkringsbolagen gör inte det hela enklare. Det är väldigt oförutsägbart att gissa sig till vad pensionen kommer att bli, särskilt för dem i början eller mitten av ett yrkesliv.

1 Pensionmyndighetens hemsida samt SCB "Pensioner 2014"

2 SCB Pensioner 2014

Allmän pension

Den allmänna pensionen består av två delar. En del där pensionen är grundad på inbetalade avgifter, det är framför allt inkomstpension och premiepension. En andra del gäller dem som haft mycket låg taxerad inkomst, eller tillhör vissa åldersgrupper. För dem finns garantipension, tilläggspension och ytterligare några former av stöd.

Pension grundad på inbetalade avgifter

Det finns tre olika slags pensionsavgifter till den allmänna pensionen.

- Allmän pensionsavgift
- Arbetsgivaravgift (motsvarande för egenföretagare är egenavgift)
- Statlig ålderspensionsavgift

Allmän pensionsavgift

Du betalar själv en allmän pensionsavgift på 7 procent av din lön och av ersättningar från social- och arbetslöshetsförsäkringarna (sjuk- och aktivitetsersättning är undantaget).

Inbetalningen görs som en del av preliminärskatteavdraget. Avgiften betalas på inkomster upp till 8,07 inkomstbasbelopp. I samband med taxeringen får du ett avdrag på din skatt som motsvarar den allmänna pensionsavgiften. Det innebär i praktiken att du inte betalar någon avgift utan den allmänna pensionsavgiften finansieras med allmänna skatter.

Arbetsgivaravgift och egenavgift

Arbetsgivare betalar en pensionsavgift på 10,21 procent av varje anställds lön. För dig som egenföretagare motsvaras detta av egenavgiften.

Avgiften betalas på hela inkomsten, även för inkomster som överstiger intjänandetaket. Inkomster som överstiger intjänandetaket ger inte pensionsrätt. Den delen av avgiften är därför att betrakta som en skatt och pengarna förs inte heller till pensionssystemet utan till statsbudgeten.

Statlig ålderspensionsavgift

För dig som har pensionsgrundande ersättningar från social- och arbetslöshetsförsäkringen betalar staten en pensionsavgift på 10,21 procent. För dig som har sjuk- och aktivitetsersättning betalar staten 18,5 procent.

Om du har tillgodoräknats pensionsgrundande belopp för barn eller studier betalar staten hela avgiften på 18,5 procent. Den statliga ålderspensionsavgiften finansieras med allmänna skattemedel.

Pensionsavgift och pensionsrätt

Varje medborgare som deklarerar inkomst betalar 18,5% av densamma i pensionsavgift, av vilket 16 procentenheter går till inkomstpension och 2,5 procentenheter till premiepension. Maximal pensionsgrundande inkomst är 7,5 inkomstbasbelopp (motsvarande en månadslön om 38 240 kr brutto år 2014). Inkomstpensionen administreras och betalas sedan 1 januari 2010 ut av Pensionsmyndigheten. Tidigare låg ansvaret för inkomstpensionen hos Försäkringskassan.

De avgifter på dina inkomster som går till pensionen är sammanlagt 17,21 procent. Samtidigt sägs det att pensionsavgiften och pensionsrätten är 18,5 procent av pensionsunderlaget. Hur går det ihop?

Skillnaden beror på att den pensionsgrundande inkomsten är inkomsten efter avdrag för den allmänna pensionsavgiften på 7 procent. Det är på den pensionsgrundande inkomsten som avgiften är 18,5 procent. 18,5 procent av inkomsten efter avdraget på 7 procent motsvarar en avgift på 17,21 procent av hela inkomsten.

Den högsta inkomst som det behöver betalas pensionsavgift för är 8,07 inkomstbasbelopp. Det betyder att det högsta möjliga pensionsgrundande inkomsten blir 93 procent av 8,07 inkomstbasbelopp, det vill säga 7,5 inkomstbasbelopp.³

Inkomstgrundad pension

Inkomstpension

Fördelningssystemet, det som kallas inkomstpension, är ATP:s arvtagare. Det är förvandlat i grunden jämfört med sin föregångare. Till detta förs 16 procentenheter av avgiften. Viktiga egenskaper är följande:

- Pensionsrättigheterna baseras på alla avgifter som betalats in på lönedelar under taket under hela yrkeslivet.
- Avgifterna läggs varje år till individens konto där de adderas till tidigare års uppräknade behållning.
- Uppräkningen, indexeringen av pensionsbehållningen baseras på utvecklingen av genomsnittliga löner, det så kallade snittindex.
- Första årets pension fås genom att dividera över åren hopsparade pensionsrättigheter med ett så kallat delningstal, ett tal som återspeglar förväntat antal år som pensionär.
- Pensionen räknas årligen upp med det nämnda snittindex, men med ett avdrag på 1,6 % per år.

3 Pensionsmyndigheten

- Pensionen är beroende på livslängden, det vill säga pensionen uttagen vid en viss ålder blir lägre allteftersom livslängden i befolkningen ökar. Det uppnås genom att delningstalet ökar när livslängden ökar.
- Det finns en fond, AP-fonden, och en automatisk balanseringsmekanism, bromsen, för att se till att systemet fungerar utan att behöva höja avgifterna.

Premiepension

Premiepensionen är en del av den inkomstrelaterade allmänna pensionen, till den betalas 2,5 procentenheter. Sedan 1 januari 2010 administreras och utbetalas premiepensionen av Pensionsmyndigheten. Till skillnad från inkomstpensionen, som omedelbart betalas ut till dagens pensionärer, fonderas premiepensionen på individuella konton, och kan av medborgaren efter eget huvud investeras i upp till fem värdepappersfonder. Om något aktivt val ej görs placeras medlen i sjunde AP-fonden. Premiepension kan överföras mellan makar. Överförs den från man till kvinna överförs bara 94% av värdet, då kvinnor förväntas leva längre.

Behovsprövade tillägg till den allmänna pensionen

Garantipension

Garantipension som i Sverige ingår i den allmänna pensionen är ett grundskydd för de som har haft låg taxerad inkomst. Garantipensionen betalas ut först vid fyllda 65 år. Tas pension ut tidigare än 65 års ålder finns ingen rätt till garantipension.

Garantipensionen garanterar att ingen får mindre än 2,13 prisbasbelopp per år för ogifts, och 1,9 prisbasbelopp per år för gifta (före skatt).[3] År 2014 är prisbasbeloppet 44 400 kr. Pensionen garanteras alltså år 2014 till minst ca 7 880 kronor per månad för ogifta och ca 7 030 kr för gifta.

Garantipensionen blir lägre om du har inkomstgrundad pension. Garantipensionen minskar med din inkomstpension, tilläggspension, änkepension eller viss utländsk pension. Den utbetalda premiepensionen minskar inte garantipensionen.

För att få rätt till full garantipension förutsätts boende i Sverige i minst 40 år. Är bosättningstiden i Sverige kortare blir storleken på garantipensionen det antal fjrtiondelar av hel pension som motsvarar det antal bosättningsår man har. Vid exempelvis 27 års bosättning i Sverige utbetalas 27 fjrtiondelar av hel garantipension. Undantag görs för personer som beviljats uppehållstillstånd som flykting eller skyddsbehövande i övrigt. Dessa kan få fler fjrtiondelar än vad som motsvarar det antal år de varit bosatta i Sverige.

Garantitillägg

För födda 1938-1953 finns det ett garantitillägg. Den garanterar att din inkomstpension inte blir lägre än den tilläggspension som tjänats in till och med 1994. Garantitillägget och garantipensionen betalas ut tidigast från och med 65 års ålder.

Avtalspension/Tjänstepension

Avtalspension (eller tjänstepension) är pension som följer av ett anställningsförhållande, där arbetsgivaren har gjort en pensionsutfästelse. De flesta tjänstepensioner är baserade på kollektivavtal mellan arbetsgivare och fackförbund, men det finns även individuellt avtalade tjänstepensioner. Kollektivt avtalade pensioner kallas oftast för allmänna pensionsplaner.

Avtalspensionens storlek varierar mellan olika avtalsområden och kan, för vissa arbetstagare utan kollektivavtal, helt saknas. Pensionen beräknas på två olika sätt beroende på riskregleringen mellan arbetstagaren och arbetsgivaren:

- Förmånsbestämd
- Avgiftsbestämd, även kallad premiebestämd

En förmånsbestämd pension innebär att pensionen uttrycks som ett visst belopp, oftast som en andel av slutlönen. Det innebär en liten osäkerhet för arbetstagaren, som kan förutse hur stor den slutliga pensionen ska bli, samtidigt som det innebär en större osäkerhet för arbetsgivaren, som inte alltid kan förutse hur mycket pengar som måste avsättas, då slutlönen är en okänd variabel.

Avtalspension betalas inte ur pensionssystemet, utan från förvaltaren av avtalspensionen.

Privat pension

Privat pension tjänas in genom eget pensionssparande. Tidigare gick det att göra avdrag för pensionssparande, men möjligheten försvann 1 januari 2016.

Ekonomiskt stöd till pensionärer

Äldreförsörjningsstöd

En annan form av garantipension är Äldreförsörjningsstöd som kan betalas ut till personer över 65 år. En ogift är garanterad minst 4 615 kronor i disponibel inkomst per månad efter skatt, en gift minst 3 866 kronor (2011). I Äldreförsörjningsstödet ingår även att en hyra på max 6 200 kronor för en ogift person betalas av staten, hälften för en som är gift. Det finns inga krav på att ha bott ett visst antal år i Sverige för att få Äldreförsörjningsstöd.

En person som har bott hela sitt vuxna liv i Sverige har normalt inte rätt till ÄFS. Den personen har normalt inkomstgrundad pension och/eller garantipension, eventuellt kompletterat med bostadstillägg, som sammantaget överstiger skälig levnadsnivå för ÄFS.

De personer som oftast kommer ifråga för ÄFS är:

- Invandrare med låg inkomstgrundad pension och reducerad garantipension
- Invandrare utan någon pension
- En del pensionärer som på grund av ett tidigt uttag av ålderspension har fått så låg pension att de har rätt till ÄFS
- Personer som har låg ålderspension på grund av obetalda egenavgifter
- Personer som har låg ålderspension på grund av att de har haft rätt till en yrkesskadelivränta som dock är utbytt mot ett engångsbelopp⁴

Äldreförsörjningsstöd betalas inte ur pensionssystemet, utan ur statsbudgeten.

Bostadstillägg

Bostadstillägg är ett skattefritt tillägg som pensionärer kan få om de har låg pension. Bostadstillägget prövas och den som är ensamstående kan få stöd med upp till 5090 kronor och den som är gift, sambo eller registrerad partner upp till 2545 kronor. Tilläggets storlek påverkas bland annat av alla skattepliktiga inkomster samt tillgångar. Värdet på bostaden räknas dock inte.

Bostadstillägget betalas inte ur pensionssystemet, utan ur statsbudgeten.

Särskilt bostadstillägg

Inkomstprövningen är annorlunda jämfört med den för vanligt bostadstillägg. Det är bara om dina inkomster är så pass låga att de inte räcker till för både bostadskostnader och övriga levnadsomkostnader som vi kan betala ut särskilt bostadstillägg. Vi räknar med att pensionärer som ensamstående ska ha 5 438 kronor per månad kvar att leva på. Om hen är gift, sambo eller registrerad partner är beloppet 4 445 kronor per månad. Dessa belopp är gränser för så kallad skälig levnadsnivå och räknas om varje år.⁵

Det särskilda bostadstillägget betalas inte ur pensionssystemet, utan ur statsbudgeten.

4 Pensionsmyndigheten - äldreförsörjningsstöd

5 Pensionsmyndigheten

Åldersgränser i pensionssystemet

Idag finns ingen fast pensionsålder, för när den inkomstrelaterade pensionen kan tas ut. De åldersgränser som finns i systemet idag är följande:

55 år – lägsta ålder att ta ut tjänstepension

61- lägsta ålder att ta ut inkomstpension

65 år – lägsta ålder att ta ut garantipension

65 år – högsta ålder att få socialförsäkringar

67 – LAS-rätten att behålla arbete upphör

Pensionsåldersutredningen har föreslagit ändringar i dessa regler.

Det orangea kuvertet

Det finns föreställning att pensionsbeskedet talar om vad pensionen blir och att den ålder som kallas "behövlig pensionsålder".

Vad beskedet faktiskt talar om är den ålder personen skulle måste arbeta till för att få en pension på samma nivå som den som föddes 1930 kunde få om den gick i pension vid 65 års ålder.

Eftersom vi har ett system byggt på livsinkomst är även nivåerna på pensionen en prognos byggd på faktiska inbetalningar hittills och antaganden om framtida inkomster. De säger ingenting om att en "rimlig" pension kommer att uppnås vid den "behövliga åldern". Livshändelser såsom sjukdom, arbetslöshet eller förändrade arbetsvillkor kan ha stor inverkan på den slutliga pensionen.

Pensioner som politikområde

Dagens system utgår från att samhället skall förhålla sig neutralt till hur människor "väljer att jobba". Därför är människors pension över grundnivån enbart beroende av hur mycket som har betalats in i premier.

Denna neutralitet från samhället i förhållande till hur människor "väljer att jobba" grundas på en felaktig uppfattning om att samhället är fritt från diskriminering. Vi är beroende av att vi själva och våra medmänniskor jobbar och med vår produktion och våra skatter bidrar till att samhället fungerar. Vi behöver ett pensionssystem som återspeglar detta och som tydligt ger två av varandra oberoende informationer, nämligen:

Vad samhället förväntar sig, och underlag för ställningstagande till vad jag själv kan och vill och har möjlighet att påverka.

Därför bör det framgå vad en "full pension" är och hur den förhåller sig till inkomsterna under livet, men också hur många år som varje person skall ha jobbat för att få den pensionen. Vidare vid vilken ålder, den "normala pensionsåldern", när pensionen kan tas ut utan reduktion. Med detta skapas en balans mellan allmänna och enskilda intressen, som också självklart medför att åldersgränsen i det sociala skyddsnätet skall vara samma som denna pensionsålder. Det återskapas på så vis ett politiskt ansvar för vad samhällsekonomin fordrar men ger människor rimliga möjligheter att möta kraven.

När den pensionsöverenskommelse träffades som vi lever med idag, talades det om att alla skulle ha en "rimlig pension". Det sades att ersättningarna skulle ligga i nivå med det tidigare ATP-systemet tillsammans med tjänstepensionerna och ge en kompensationsgrad av 60-75 %. Avsikten var god, men de ekonomiska förutsättningarna och arbetslivets villkor har förändrats väsentligt sedan överenskommelsen ingicks.

Pensioner högt på agendan i EU

Pensionssystem runt om i EU erbjuder möjligheter att tjäna ihop tillräckligt för att få en trygg inkomst under en lång tid som pensionär. Men, dessa möjligheter är knutna till individens anställningsbarhet och möjligheter att hitta och behålla ett jobb av god kvalitet och, i många länder, förutsätter även tillgång till tjänstepensionsplaner. Sådana möjligheter fördelas ofta ojämnt över befolkningen, enligt en stor genomgång av pensionssystemen som EU-

kommissionen publicerade 2015.⁶ Sverige är ett av de länder där en stor andel av den totala pensionen ligger utanför den allmänna pensionsdelen. Det i sin tur leder till stora skillnader mellan olika grupper av pensionärer.

Vidare säger rapporten att många äldre arbetstagare kan vilja arbeta bortom pensionsåldern, inklusive dem som är egenföretagare. Lagstiftningen bör göra det möjligt och pensionssystemet borde vara så konstruerat att det går att arbeta utan att reducera pensionen, utan snarare öka den. Därigenom blir det möjligt att förbättra sin inkomst även som äldre.

EU-kommissionen kommer särskilt att arbeta vidare på de befolkningsgrupper som riskerar att lida av otillräcklig inkomst som pensionärer, bland annat kvinnor, unga arbetstagare, migranter, de lågutbildade och de lågavlönade. Här väntas det behövas åtgärder för att undvika fattigdomsfällor.

För grupper som riskerar att hamna i fattigdom pekar rapporten på vikten av möjligheten att själv förbättra sin pension. En åtgärd för det är möjligheten att arbeta bortom ordinarie pensionsålder, utan att det leder till avdrag i eventuella ekonomiska stöd eller garantipension. En annan är förmånligt sparande. Rätten till avdrag för pensionssparande togs bort 1 januari 2016 i Sverige. Med full avdragsrätt kan även de som har låg inkomst sätta av pengar till pension eftersom hela beloppet kan dras av i deklARATIONEN, alltså fick personen tillbaka hela summan och skatten betalas när pengarna betalas ut och då med största sannolikhet till en lägre skattesats eftersom inkomsten då är lägre.

Avdragsrätten gynnar både hög- och låginkomsttagare; med skillnaden att höginkomsttagare kommer att spara oavsett en eventuell avdragsrätt, medan densamma kommer att möjliggöra sparande även för dem med små ekonomiska ramar.

Pensionssystemet – Bra för sig självt men inte för medborgarna **Stora skillnader mellan olika grupper**

En väl dokumenterad och statistikförd skillnad i pensionsvillkor är den mellan kvinnor och män. När systemet infördes 1994 poängterades att systemet var könsneutralt, att det behandlade kvinnor och män exakt lika. Inte förrän nu har det slagit igenom med full kraft och resultaten är tydliga. Alla ekonomiska orättvisor som funnits genom yrkeslivet kvarstår och förstärks i pensionen.

6 EU-kommissionen: The 2015 Pension adequacy report: current and future income – old age in the EU

- ▶ **Män får 49,3 %, eller 6 540 kronor i månaden, mer i pension än kvinnor, sett till den totala pensionen.**
- ▶ **Talar vi om tjänstepension får män nästan dubbelt så mycket, 97,9 % mer än kvinnor.**
- ▶ **I den allmänna pensionen är skillnaden mindre, men män får fortfarande 34,4 %, eller en dryg tredjedel mer än kvinnor.**
- ▶ **Även det privata pensionssparandet är större. Män fick under 2014 ut 22 % mer än kvinnor fick från privat pensionssparande.**

Även andra grupper hamnar på efterkälken. Invandrare har med nuvarande system svårt att tjäna ihop till de 40 år som krävs för rätt till full pension. De som kommer från ett EU- eller OECD-land har ofta med sig pension från hemlandet, som kan kombineras med den de får i Sverige. Men för dem som kommer från ett land utanför OECD är oftast tiden i Sverige det enda som ligger till grund för de ekonomiska villkoren som pensionär. Över 90% av dem som lever med den lägsta ekonomiska standarden, äldreförsörjningsstöd, är invandrare.

Unga människor har idag svårt att komma in på arbetsmarknaden och även när de får jobb, är ofta de första jobben utan fast anställning och utan kollektivavtalade pensionsinbetalningar. I princip krävs heltidsarbete mellan 25 och 65 års ålder för att få rätt till full garantipension, då åren innan 25 ofta inte räknas. Villkoren på dagens arbetsmarknad påverkar redan den blivande pensionen för dagens unga. Det är inte rimligt att människor från tidig ålder kan få sina möjligheter till en god pension begränsade på grund av en arbetsmarknad som de inte råar över.

Föräldralediga, studerande, arbetslösa och sjukskrivna drabbas genom att socialförsäkringarna inte fullt ut kompenserar för frånvaron från lönearbete.

För de som har anställning med avtalade inbetalningar till tjänstepensioner får högavlönade procentuellt mer utdelning på sin lön än lågavlönade på grund av gällande regler. Därmed ökar också inkomstklyftorna i pensionen.

Egenföretagare har ofta både sämre lön och lägre avsättningar till pension än de som lönearbetar.

Ständiga försämringar för den enskilda

Ambitionen att skapa ett stabilt pensionssystem över tid har lett till upprepade och ständiga försämringar i den enskildes pensionsvillkor. Samtidigt som antalet personer som får garantipension beräknas minska, hamnar allt fler under EU:s gräns för relativ fattigdom. Det beror på att gränsen för att få garantipension följer inflationen medan reallöneökningarna är större och höjer gränsen för fattigdom som är baserad på medianinkomst i riket. Allt eftersom lönerna ökar, får allt fler av dem som går i pension en inkomstpension som hamnar över gränsen för garantipension. Samtidigt förväntas varje årskull leva längre och får därför ett allt högre delningstal som leder till lägre pensioner och gör att allt fler hamnar under fattigdomsgränsen.

I det svenska pensionssystemet har det skett en stor förskjutning under de senaste decennierna. Den allmänna pensionen för vilken staten ansvarar blir procentuellt allt mindre, medan tjänstepensioner och privata pensioner står för en allt större del av de totala pensionsutbetalningarna. Sverige utmärker sig här i jämförelse med de flesta andra europeiska länder.

Detta är en viktig orsak till hur de orättvisor som finns redan under arbetslivet befästs och förstärks i pensionerna.

”Ingen ska hamna under skälig levnadsnivå”

Citat från Pensionsmyndighetens hemsida.

2016 går en majoritet av kvinnor som lämnar arbetsmarknaden i pension med ett behov av garantipension och eventuella andra ekonomiska stöd. Det betyder att många, efter ett helt arbetsliv, inte får en pension som tar dem över EU:s gräns för relativ fattigdom. Den allmänna pensionen har successivt minskat från 61 procent av slutlönen för årskullen född 1938 till 49 procent för årskullen född 1946. Den högre procentuella allmänna pensionsnivån för de äldre årskullarna beror på att de får en större andel av sin pension beräknad enligt de mer förmånligare ATP-reglerna.⁷

7

Kommunal/SKPF: "Pensionen en kvinnofälla" 2015

Mer om de strukturella problemen i pensionssystemet

Olika ekonomiska verkligheter

2015 var antalet pensionärer med någon form av garantipension 770 000 personer, av dem är 691 600 personer (cirka 80 procent) kvinnor. 158 000 män (cirka 20 procent) fick garantipension år 2015. 291 700 pensionärer har bostadstillägg, av dessa är 76 procent kvinnor.

Antal personer med äldreförsörjningsstöd 2014 var 19 000 (1 procent av alla 65 år eller äldre). Av dem som fick äldreförsörjningsstöd 2015 var cirka 91 procent födda utanför Sverige.

Samtidigt som vi behöver arbeta allt längre för att få en rimlig pension så var det genomsnittliga utträdet ur arbetslivet 63,8 år 2014. Forskningen pekar också på att kvinnor har högre sjukfrånvaro och större hälsoproblem och att de lämnar arbetslivet tidigare än män.⁸

Gruppen äldre som lever i relativ fattigdom fortsätter att öka i Sverige. 231 500 pensionärer lever nu under EU:s gränsvärde för låg ekonomisk standard enligt Pensionsmyndighetens nya beräkningar. Gränsen för relativ fattigdom ligger nu på 11 830 kronor per månad i disponibel inkomst.

De flesta är kvinnor, omkring 153 500 (14,5 % av samtliga äldre kvinnor). Antal män med låg ekonomisk standard är ungefär 78 000 (8,6 % av samtliga äldre män). Trots att skattesänkningar genomförts för dem med de lägsta pensionerna ökar den ekonomiska klyftan och antalet äldre med en inkomst under EU:s fattigdomsgräns blir allt fler.⁹

Enligt regeringen har fattigdomen bland de äldsta ökat mer än i andra åldrar. Den har nästan tredubblats för dem över 75 år mellan 1995 och 2014. Om utvecklingen tillåts fortsätta beräknas 50 procent av de kvinnliga och 35 procent av de manliga pensionärerna ha en inkomst under fattigdomsgränsen år 2060 (Pensionsåldersutredningen).

Andelen pensionärer som är berättigade till garantipension väntas i Pensions-

8 Socialförsäkringsrapport (2013:9)

9 Pensionsmyndigheten "Äldreförsörjningsstödet utveckling över tid" 2016

åldersutredningens basscenario öka kraftigt på lång sikt och uppgå till 93 % år 2110. Modellen simuleras i Pensionsåldersutredningen till 2110 för att omfatta hela livsförlopp under de år som berörs av reformen. Den kraftiga ökningen förklaras delvis av att de med tiden ökande delningstalen för nybeviljade pensionärer påverkar inkomstpensionens storlek negativt vilket gör det kommer att bli vanligare att beviljas garantipension redan som nybliven pensionär.¹⁰

När EU gör jämförelser mellan länder hamnar Sverige i botten tillsammans med Ungern, Polen, Kroatien, Slovenien och Lettland vad det gäller jämställda pensioner.

I Sverige utgörs en relativt sett väldigt stor del av pensionen av tjänstepension och privat sparande. Trenden är minskande andel allmän pension och ökande andel av de andra. Det betyder att de med hög lön och heltidsanställning gynnas. Alla andra grupper missgynnas.

På inkomster upp till 7,5 inkomstbasbelopp betalas allmän pensionsavgift (på lönen) 7 % och arbetsgivaravgift/egenavgift/ålderspensionsavgift 10,21 %. (som motsvarar 18,5 % av lönen före avdrag för allmän pensionsavgiften). De flesta med heltidsanställning har även tjänstepension på 4,5 %. Det blir alltså en total inbetalning av avgifter motsvarande 23 % av lönen.

På inkomster däröver betalas fortfarande det som kallas allmän pensionsavgift på 7 % men som inte går till pensionssystemet, utan tillfaller statsbudgeten. Det är alltså en ren skatt och stärker inte pensionssystemet. Inte heller betalar arbetsgivaren till pensionssystemet över taket, utan den anställde får istället kollektivavtalad tjänstepension, 30% av lönen, alltså mer än på den lägre delen av inkomsten. Tjänstepension får bara de med anställningskontrakt med kollektivavtal eller särskilt avtalade pensionsförmåner. Att det inte går att öka nivån på pensionen genom högre lön driver en utveckling mot högre tjänstepensioner för dem med hög lön.

Vartefter delningstalen ökar, så minskar den allmänna pensionen, något som driver allt högre tjänstepensioner för dem som har möjlighet till detta.

Kvinnor

År 2015 fanns det 231 500 pensionärer med en disponibel inkomst lägre än 11 800 kronor per månad efter skatt, vilket är EU:s gräns för låg ekonomisk standard eller relativ fattigdom. En majoritet var kvinnor. Samtidigt är det många som har inkomster strax över fattigdomsgränsen, men som har behov av grundskyddet

i pensionssystemet. Nära 709 000 fick garantipension 2014 varav 586 000 var kvinnor. Mer än hälften av kvinnorna är beroende av garantipension, helt eller delvis.

Medelpensionen år 2014 för dem över 65 år var 195 200 kronor, vilket motsvarar 16 270 kronor per månad, enligt SCB:s statistik. Kvinnor över 65 hade i genomsnitt en total pension på 159 300 kronor detta år. Det blir 13 275 kronor per månad. Då är både allmän pension, tjänstepension och privat pensionssparande inräknat. För män var medelpensionen 237 800 kronor om året eller knappt 19 815 kronor per månad. Skillnaden i total pension mellan kvinnor och män är alltså 6 540 kronor per månad.

Av de fattigaste pensionärerna är en majoritet ensamstående och nästan en fjärdedel av samtliga ensamstående pensionärer. Många av de som är ensamboende är kvinnor. De utgör 75 procent av det totala antalet fattiga pensionärer som lever ensamma. Kvinnor är dessutom äldre än män i genomsnitt. Äldre pensionärer har generellt lägre inkomster och det bidrar till det större antalet fattiga kvinnor.

Med ett mer individuellt synsätt blir det också tydligt att det finns många som kommer att bli fattiga om de skulle bli ensamstående i händelse av skilsmässa eller dödsfall. Den största riskgruppen är då kvinnor som lever med en man eftersom kvinnorna i en sådan relation oftast har de lägsta inkomsterna, lever längre och är yngre.

I slutet av 2015 var det 709 382 personer över 65 år som fick garantipension. Pensionsmyndighetens statistik visar att av de som får någon del av pensionen i form av garantipension är 80 procent kvinnor. Den höga andelen kvinnor har legat på samma nivå de senaste tio åren.¹¹

Med dagens pensionssystem, måste en kvinna arbeta i 48 år för att slippa garantipension, motsvarande för en man är 36 år, enligt PRO.

Löner

Den allmänna pensionen och tjänstepensionen baseras på hur mycket personen har tjänat under sitt yrkesverksamma liv. Självklart hänger detta även ihop med hur mycket privatpersonen själv kan spara till sin pension. I Sverige idag tjänar kvinnor mindre än män och kvinnor i arbetaryrken är värst drabbade. Vi närmar oss jämställda löner alldeles för långsamt i Sverige, och därmed har vi

ännu längre bort till jämställda pensioner. Om inget förändras kommer det att ta flera decennier innan lönerna är jämställda vilket innebär att det skulle dröja ytterligare 30 till 40 år innan pensionerna blir det.

Så här ser statistiken ut för 2014:

Ovägd löneskillnad: 2014 13,2 procent

Oförklarade löneskillnaden: Om vi med hjälp av standardvägning tar hänsyn till skillnader i yrke, sektor, utbildning, ålder och arbetstid blir löneskillnaden 5,0 procent år 2014. Detta brukar kallas den *oförklarade löneskillnaden*, vilket innebär att den inte kan förklaras med de variabler som finns tillgängliga i den officiella lönestrukturstatistiken. Standardvägning är en metod som använts av Medlingsinstitutet under flera år. Det är den siffra som används för att jämföra med tidigare års siffror.¹²

I LO:s Jämställdhetsbarometer jämförs lönerna enligt vad de kallar faktisk löneskillnad, det vill säga månadslönen kombinerat med tjänstgöringsgraden. Eftersom kvinnor oftare arbetar ofrivillig deltid ger det ytterligare en dimension till lönediskrimineringen idag. Den faktiska löneskillnaden ser ut så här:

Kvinnor arbetaryrken: heltid 22 900 faktisk lön: 17 862

Män arbetaryrken: heltid 26 300 faktisk lön: 24 459¹³

Det tar ytterligare 50 år för förändringar på arbetsmarknaden att slå igenom fullt ut i pensionssystemet för de yngsta.

Deltid och osäkra anställningar

Kvinnor i arbetaryrken: 78 % jobbar heltid

Män i arbetaryrken: 93 % jobbar heltid¹⁴

Inom tidsbegränsade anställningar är löneutvecklingen sämre och så även anställningstryggheten, vilket leder till sämre pensioner.

Majoriteten av alla anställda inom kommun och landsting är kvinnor och en stor del av dem arbetar deltid. Att kvinnor, frivilligt ibland, men ofta ofrivilligt, jobbar deltid och har lägre lön än män leder till att kvinnors inkomst släpar

12 Medlingsinstitutet

13 LO Jämställdhetsbarometer 2016

14 LO Jämställdhetsbarometer 2016

efter hela livet. Kvinnor med arbetaryrken, som vård- och omsorgspersonal, har i regel sämre anställningstrygghet och är oftare sjuka till följd av jobbet. Ett heltidsarbete är ofta en förutsättning för hög inkomst. Deltidsanställningar är vanligare inom kvinnodominerande yrken än inom yrken som traditionellt utförs av män.

Av samtliga 4,1 miljoner personer med anställning var drygt en miljon, 26 procent, deltidsanställda år 2015. Skillnaden är stor mellan kvinnor och män samt mellan arbetare och tjänstepersoner. Bland arbetare är 33 procent deltidsanställda. Bland kvinnliga arbetare är drygt varannan, 53 procent, deltidsanställd jämfört med 17 procent av de manliga arbetarna. Bland tjänstepersoner är 21 procent deltidsanställda, 30 procent av kvinnorna och 11 procent av männen.¹⁵

Den sektor som deltid är vanligast är detaljhandel. Bland arbetarna är 69 procent deltidsanställda i detaljhandeln. Närmast därefter kommer sektorerna vård och omsorg och sociala tjänster (hemtjänst mm), båda med 58 procent. Även inom hotell- och restaurang är andelen deltidsanställda arbetare över 50 procent. Minst andel deltidsanställda arbetare är det inom tillverknings- och byggnadsindustri, 8 respektive 4 procent.

En förklaring till kvinnors omfattande deltidarbete är att kvinnor lägger mer tid på obetalt arbete än män och sysselsättningsgraden har ett samband med antal barn och med det yngsta barnets ålder. För män finns inget sådant samband. Stereotypa könsroller som har negativ inverkan på kvinnors sammantagna förutsättningar på arbetsmarknaden och ger inte enbart utslag i lägre lön och en större andel deltidarbete utan även sämre karriärutveckling och karriärmöjligheter. Kvinnor gör även mer frekvent avbrott i karriären för att ta ut föräldraledighet och vårda anhöriga, vilket sammantaget leder till sammantaget lägre inkomster under hela livet.

I LAS framgår det att normen för den svenska arbetsmarknaden ska vara en tillsvidareanställning. Där går det också att läsa att en heltidstjänstgöring ska vara den normala sysselsättningsgraden. Kommun och landsting har sammantaget ett sämre anställningsskydd än vad som framgår av lagen. Fler kvinnor än män har också osäkra anställningar så som exempelvis vikariat, visstidstjänstgöring eller att kallas in vid behov.

I dag är anställningsvillkoren mer flexibla för att passa arbetsgivarnas behov, vilket har skett på bekostnad av såväl personalens anställningstrygghet som

psykiska hälsa. Osäker anställning ökar risken för psykisk ohälsa.¹⁶ Psykisk ohälsa som är den vanligaste diagnosen hos långtidssjukskrivna i kommun- och landsting.¹⁷

Hälsa – sjukskrivningar

Under den tid som en individ har sjukersättning påverkas inte bara dennes inkomst. Även den framtida pensionen kan bli lägre. Det beror på att den lön personen får när den arbetar oftast är högre än sjukersättningen.

Kvinnor löper större risk att sjukskrivas och därmed i längden att få sämre pension.¹⁸

En rapport från IFS, Inspektionen för socialförsäkringar, (IFS Rapport 2014:7) visar att allt fler lämnar yrkeslivet i förtid. En majoritet av dem är kvinnor och genomsnittsåldern för dem är 63 år. Kartläggningen visar att det framför allt är kvinnor anställda inom kommun och landsting samt privatanställda arbetare som lämnar arbetslivet med en sjukdomsrelaterad ersättning. För att uppnå full pension måste man idag arbeta till minst 66 år, i framtiden ännu längre. Idag är det inte möjligt att få en socialförsäkring bortom 65, vilket innebär att ett utslitit vårdbiträde måste börja ta ut sin pension flera år innan full pensionsålder uppnåtts. Feministiskt initiativ vill att åldersgränsen på socialförsäkringar ska möta pensionsåldern.¹⁹

Sysselsättningen bland de äldre ökat kraftigt på senare år. Sedan början av 2000-talet har arbetskraftsdeltagandet för män i åldersgruppen 60–64 ökat från ca 55 till 75 procent. För kvinnor har motsvarande ökning varit från 45 till 65 procent. Vår första analys visade att svenska män har en potential att i genomsnitt arbeta i ytterligare tre år jämfört med år 1985 om man beaktar förbättringarna i hälsa mellan 1985 och 2009. Sedan år 2000 har senareläggningen av utträdet från arbetsmarknaden hållit jämna steg med förbättringen i hälsa. För kvinnor har det ökade arbetskraftsdeltagandet bland äldre från 1985 nästan exakt motsvarat förbättringen i hälsa.²⁰

16 Anna-Karin Waenerlund 2013 "Tillfälliga anställningar och ohälsa

17 AFA Försäkring 2013

18 Vision: Sjukt stressigt, 2016

19 IFS Rapport 2014:7

20 IFAU (Institutet för arbetsmarknad- och utbildningspolitisk utvärdering) Rapport 2015:24 Kan vi jobba till vi blir 75?

Föräldraledigt

Precis som övriga skattepliktiga ersättningar ger föräldrapenning pensionsrätter. Föräldrapenningen ersätter 77,6 procent av inkomsten upp till inkomsttaket på 10 prisbasbelopp, motsvarande en lön på 37 000 kronor per månad 2015. Via kollektivavtal ges dessutom ytterligare ersättning så att många får 90 procent av lönen under delar av föräldraledigheten. Det finns också en jämställdhetsbonus på högst 13 500 kronor om föräldrarna tar ut minst 135 dagar vardera. Jämställdhetsbonusen är skattefri och ger inga pensionsrätter.

Kvinnor tar ut 75 procent av antalet dagar med föräldrapenning. I pensionssystemet finns en viss kompensation genom att det finns pensionsrätt för barnår till den förälder som tjänar minst under barnets första fyra år. Det kompenserar dock inte hela lönebortfallet och dessutom jobbar kvinnor mer deltid och får en sämre inkomst- och löneutveckling resten av livet efter att ha fött barn.

Även om mäns uttag av föräldrapenningdagar ökar långsamt är det viktigt att undersöka den faktiska föräldraledigheten för kvinnor respektive män. Då framkommer en bild där kvinnors frånvaro från arbetsplatsen/arbetsmarknaden är betydligt längre i samband med att de får barn än vad som tidigare varit känt. Kvinnor är föräldralediga på hel- och deltid i 15,3 månader. Motsvarande siffra för män är 3,8 månader.²¹

Studier

I många fall kan studier ge högre inkomster, som kan kompensera för inkomstbortfallet. Men det gäller inte för alla. Många kvinnodominerade yrken kräver högskoleutbildning utan att lönen är särskilt hög och där löneutvecklingen är dålig. Ett par exempel är sjuksköterska och förskollärare, med krav på såväl högskoleutbildning som legitimation. För dessa yrkesgrupper lönar det sig sällan ekonomiskt att vidareutbilda sig eftersom lönen inte ökar tillräckligt mycket för att kompensera för inkomstbortfallet under studierna eller förlusten av pensionsrätter.

Kvinnor i arbetaryrken

Den grupp som systematiskt urskiljer sig inom dessa områden är kvinnor i arbetaryrken. De har på punkt efter punkt sämre villkor: lägre grad av anställningstrygghet, mycket deltidsarbete, svagt inflytande över arbetstiden och arbetstider som ofta är förlagda till kvällar och nätter.²²

21 Socialförsäkringsrapport 2013:9

22 LO Jämställdhetsbarometern 2016

En fjärdedel av kvinnorna i arbetaryrken har dessutom tidsbegränsade anställningar, vilket ofta innebär lägre lön och sämre löneutveckling, och tillfälliga anställningar ger inte alltid tjänstepension.

Utrikesfödda

Den genomsnittliga pensionsinkomsten för utrikes födda är generellt lägre än för de som är födda i Sverige. I vissa åldersgrupper har utrikes födda kvinnor pensioner som är en tredjedel så stora som inrikes födda mäns pensioner. En kort bosättningsperiod i Sverige leder till att pensionen blir låg. Tiden för att tjäna ihop räcker inte till och för att få full garantipension krävs 40 års bosättning i landet. De som har invandrat från ett land utanför OECD, ofta som flyktingar, har och har haft lägre sysselsättningsgrad än personer som är födda i Sverige, med lägre arbetsinkomster som följd. De har sällan pension från hemlandet.²³

Regeringens utredning ”Jämställdhet i socialförsäkringen” uppmärksammar speciellt situationen för de utrikes födda. Särskilt uppmärksammas de som kommit till Sverige som flyktingar, en grupp med svag koppling till arbetsmarknaden och därmed en liten pensionsbehållning och en låg framtida pension.²⁴

Det nya pensionssystemet är en annan anledning till att inkomstskillnaderna mellan utrikes och inrikes födda i pensionsåldern kan komma att öka. I det nya systemet har alla yrkesverksamma år betydelse för pensionens storlek. För utrikes födda som har en svagare anknytning till arbetsmarknaden och som kanske inte har varit i Sverige alla sina yrkesverksamma år kan detta ha stor betydelse för pensionen.²⁵

Personer med en funktionsnedsättning

Av olika typer av diskriminering är det vanligast att personer med funktionsnedsättning med nedsatt arbetsförmåga mött negativa attityder hos arbetsgivare (16 procent). Nio procent uppger att de inte fått ett jobb de sökt och haft tillräckliga meriter för, just på grund av sin funktionsnedsättning och en lika stor andel uppger att de har blivit kränkta. Omkring 8 % uppger att de blivit utsatta för mobbning eller trakasserier från chefer eller arbetskamrat på grund av funktionsnedsättningen och 7 procent uppger att de under de senaste fem åren blivit uppsagda eller avskedade av samma anledning.²⁶

23 PRO Ålderdom utan fattigdom

24 SOU2014:74 Jämställdhet i socialförsäkringen

25 SCB

26 SCB: Situation på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2014, Rapport 2015:1

Transpersoner

Studier pekar på att andelen arbetslösa bland transpersoner är högre än i befolkningen i sin helhet, 13 procent jämfört med 8 procent.²⁷ Transpersoner har ofta långa sjukskrivningsperioder i samband med utredning och operation. Båda dessa förhållanden har en negativ inverkan på pensionen.

Eget företagande

En pensionsfälla kan vara att driva eget företag. Om intäkterna är låga och den lön som tas ut därför är låg blir följaktligen avsättningarna till den allmänna pensionen låg. Många småföretagare missar också att avsätta pengar till tjänstepension.

Statistik som har sammanställts av Pensionsmyndigheten visar dessutom att genomsnittsinkomsterna är lägre för dem med eget företag jämfört med löntagare. Vidare har kvinnor med eget företag lägre inkomster än män och utlandsfödda lägre inkomster än de som är födda i Sverige.

Det kan dessutom vara svårt att få ersättning från trygghetssystemen vid exempelvis arbetslöshet eller sjukdom. Många som kombinerar uppdrag för det egna företaget med kortare visstidsanställningar har därutöver haft svårt att få tillgodoräkna sig hela inkomsten vid beräkning av SGI.²⁸

27 Folkhälsomyndigheten, rapport 2015 "Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner".

28 PRO – Ålderdom utan fattigdom.

Feministiskt initiativ vill

Feministiskt initiativ ansluter sig till den ambition som både EU och LO och PRO uttalat, att alla ska ha en ekonomisk grundtrygghet på ålderdomen, genom ett lättförståeligt och förutsägbart gemensamt finansierat trygghetssystem som heter allmän pension. Samtidigt som åtgärder krävs för att utjämna skillnader i det betalda och det obetalda arbetet måste också åtgärder vidtas nu för att komma tillrätta med de stora problem dagens system lider av.

För att uppnå detta strävar vi efter att göra målen möjliga genom ett stort antal förändringar:

AP-fonden

AP-fonden är en "mellanhand" och en buffert för förändringar i befolkningens sammansättning. Till fonden betalas alla avgifter in och alla pensioner betalas ut därifrån. Konsekvensen blir att fonden växer när det finns många yrkesverksamma och få pensionärer och sjunker när stora grupper, som 40-talisterna, når pensionsåldern. Om man vill behålla oförändrade avgifter och systemet ändå skall kunna infria sina förpliktelser så måste fonden vara stor. Det har den svenska AP-fonden varit. Men sedan man fört stora summor därifrån till statsbudgeten så räcker den inte. Den automatiska balanseringen, bromsen, slår då till.

AP-fondernas användning

Idag placeras pensionskapitalet på finansmarknaden. Medborgarna har ingen möjlighet att påverka hur de förvaltas. De svenska AP-fonderna har nyligen fått kritik av FN för att inte ha tillräckliga kontrollsystem för att försäkra sig om att investeringar sker med respekt för mänskliga rättigheter.

Nya direktiv till AP-fonden

Direktiven till AP-fonderna måste skrivas om så att investeringarna sker med respekt för mänskliga rättigheter och miljö samt bidrar till internationella klimatmål; idag ska sådana mål först mötas i andra hand, efter det att avkastningen, oavsett varifrån den kommer, säkrats. Dessutom vill vi att pensionskapitalet används aktivt för att ställa om den svenska ekonomin mot hållbarhet och rättvisa.

Balansering – sett på ett annat vis

Ett bra pensionssystem måste vara välbalanserat. Det behövs balans mellan avgiftsinbetalningar, pensioner och pensionsålder i systemet samt en buffert för att säkra pensionerna mot tillfälliga upp- och nedgångar i systemet. Ett

långsiktigt hållbart system är ett politiskt ansvar och bör inte skjutas över i allt större grad på arbetsgivare och privatpersoner. Det politiska ansvaret innefattar också att följa systemet och nödvändiga justeringar. Det är enbart ett offentligt pensionssystem som kan bära upp sådana ambitioner.

Den så kallade "bromsen" är något som svenska pensionärer fått känna av under flera gånger på senare år. Samtidigt som reallönerna har ökat har pensionerna åkt upp och ner. Bromsen är konstruerad så att när det går utför för Sveriges sysselsättning och ekonomi, minskas pensionerna för att inte riskera att urholka AP-fonden. Bromsen är, i relation till det totala fondkapitalet, försvinnande liten och det vore rimligare om eventuella nödvändiga besparingar bars gemensamt av staten, arbetsgivarna och pensionärerna, och inte som idag enbart av pensionärerna. Att bromsen slår till samtidigt som stora skattesänkningar genomförs för andra delar av befolkningen trotsar logik och rimlighet. Bromsen i sin nuvarande form bör avskaffas och ersättas med ett nytt system för att se till att balans i pensionssystemet upprätthålls.

Skrota PPM

Idén om att man skulle kunna ta eget ansvar för sin pension genom att själv aktivt förvalta en del av kapitalet i PPM-fonder står i motsats till idén om en tryggad ålderdom. Att spekulera på börserna och med fonder kan leda till ett krympande kapital för individen. Det som är säkert är att banker och mäklare alltid kommer att få en del av kakan som istället kunde ha kommit det allmänna pensionssystemet till gagn. Feministiskt initiativ vill istället använda pengarna för att stärka det allmänna pensionssystemet. Vidare vänder Feministiskt initiativ sig emot att premiepensionsrätten skrivs ned till 94 % av de överförda beloppen vid överföring mellan makar då överföringen i allmänhet sker från män till kvinnor och den förväntade livslängden för kvinnor är längre. Olika villkor i pensionsförsäkringar baserade på kön är förbjudet i övriga pensionsavtal. Det bör inte heller vara tillåtet inom den allmänna pensionen.²⁹

Socialförsäkringar

En rapport från IFS, Inspektionen för socialförsäkringar (publicerad maj 2014) visar att allt fler lämnar yrkeslivet i förtid. En majoritet av dem är kvinnor och genomsnittsåldern för dem är 63 år. Kartläggningen visar att det är framför allt kvinnor anställda inom kommun och landsting samt privatanställda arbetare som lämnar arbetslivet med en sjukdomsrelaterad ersättning. För att uppnå full pension krävs idag arbete till minst 66 år, i framtiden ännu längre. Idag är det inte möjligt att erhålla en socialförsäkring bortom 65, vilket innebär att ett utslitet vårdbiträde måste börja ta ut sin pension långt innan full pensionsålder

uppnåtts. Feministiskt initiativ vill att åldersgränsen på socialförsäkringar ska möta pensionsåldern.

Skatt på pensioner

En annan orättvisa är det som kallas "pensionärsskatten". Vad som avses med det är skillnaden i skatt som tas ut mellan den som arbetar och den som uppbär pension. Genom jobbskatteavdragen har köpkraften ökat avsevärt hos dem som lönearbetar. Den ökade köpkraften är det inte bara pensionärer som går miste om, utan alla som inte lönearbetar, exempelvis föräldralediga, studerande, arbetslösa, sjukskrivna och de som uppbär försörjningsstöd. Med andra ord, de grupper som har minst i samhället. Feministiskt initiativ vill skrota jobbskatteavdragen för dem som tjänar över 30 000 kronor i månaden och införa motsvarande skattelättnad för dem som har lägst pension.

Höj garantipension

Garantipensionen i systemet är mycket låg och minskar successivt jämfört med lönerna. 40 års bosättning i Sverige är ett krav, annars minskar den också av det skälet motsvarande antalet år som fattas. Även äldreförsörjningsstödet är mycket restriktivt utformat

Över hälften av de kvinnor som nu går i pension kommer att få garantipension, så kallad fattigpension. Av dem får 100 000 endast garantipension. Vi har sedan det nya pensionssystemet infördes haft en kraftig reallöneökning i Sverige. Eftersom garantipensionen är bunden till inflationen och inte till löneutvecklingen i samhället har nivåerna kraftigt halkat efter. Garantipensionen bör omedelbart höjas för att kompensera för detta. Vi vill att golvet på garantipensionen höjs till att möta EU:s gräns för fattigdom. Äldreförsörjningsstödet behöver också förstärkas.

Tjänstepension

En allt större del av pensionen utgörs av tjänstepension, vilket gynnar dem som lönearbetar och speciellt dem med hög lön. En halv miljon svenskar har fortfarande inte någon tjänstepension alls. Politikerna och den ansvariga myndigheten presenterar allt oftare kalkyler som utgår ifrån att människor "skaffar sig" tjänstepension. Detta samtidigt som arbetslösheten är hög, anställningsförhållandena blir allt osäkrare och allt fler saknar tjänstepension. Detta är inte acceptabelt och den allmänna pensionen bör återta sin roll och se till att människor verkligen får en tillräcklig pension. Det kan ske enbart genom att de resurser som avsätts för den allmänna pensionen ökas. Med ett höjt tak för in- och utbetalningar i pensionssystemet minskas tjänstepensionens andel av den totala pensionen. Det blir sedan en uppgift för arbetsmarknadens parter att se över sina tilläggssystem.

Förutsättningar för ett jämställt och hållbart pensionssystem

Ett nytt system kräver en realistisk balans mellan pensionsavgifter och pensionsutbetalningar. Därav följer att en längre förväntad livstid och en längre tid som pensionär också kräver längre arbetsliv för att inte försörjningsbördan för de aktiva ska bli allt för tung när andelen äldre ökar. För att det ska vara möjligt måste arbetslivet reformeras på ett sådant sätt att människor kan och orkar arbeta längre upp i åldrarna. Några förutsättningar för ett bättre arbetsliv och en höjd pensionsålder:

Arbetstidsförkortning till sex timmars arbetsdag

De som har ett arbete arbetar ofta för mycket medan andra aldrig får in en fot på arbetsmarknaden. Det betalda overtidsarbetet motsvarar 115 000 heltidsjobb och det obetalda ytterligare 25 000 jobb (enligt TCO). En arbetstidsförkortning skulle fördela arbetet jämnare och få fler människor i arbete. Minskad arbetstid ska genomföras successivt under en tioårsperiod.

Arbetstidsförkortningens ekonomi

Feministiskt initiativs rapport "Arbetstidsförkortning – en nödvändig samhällsreform", 2015, går igenom faktiskt genomförda reformer som pekar på att produktivitetsvinster, omorganiseringar, lägre personalomsättning och minskade kostnader för sjukskrivningar och arbetslöshet tillsammans med ökade skatteintäkter på grund av fler människor i jobb finansierar reformerna till stor del.³⁰

En fråga som brukar dryftas i samband med arbetstidsförkortning är att vinsterna kan vara individuella eller samhälleliga, samtidigt som kostnaderna kan falla på företag och verksamheter. Men det är ingenting ovanligt att samhälleliga kostnader/intäkter avviker från privata, det åtgärdas med skatter och subventioner.

Individualiserad föräldrapeng

Ett jämställt uttag av föräldraförsäkringen leder till avsevärt högre pensioner för kvinnor och marginellt lägre pensioner för män. Typfallsberäkningar från Pensionsmyndigheten visar att om föräldrarna delar jämställt i stället för att göra som i dag så förlorar männen 180 kronor brutto per månad i pension, medan kvinnorna vinner mellan cirka 700 kronor till cirka 2 000 kr per månad i pension, beroende på antal år med deltidsarbete.³¹

30 Feministiskt initiativ "Arbetstidsförkortning – en nödvändig samhällsreform" 2015

31 Pensionsmyndigheten

Ett tryggt och väl finansierat system

Finansieringen av systemet

Systemet är konstruerat så att det leder till inbromsningar och ständiga ökningar av delningstalen vilket leder till allt mer urholkade pensioner. Under senaste decenniet har vi sett kraftiga reallöneökningar och samtidigt har skattekvoten sänkts från 49 % till 42 %, en sänkning motsvarande 140 miljarder. Hög avgifterna. Varje procent höjd pensionsavgift motsvarar 13,25 miljarder.

Vad kostar det?

Statens utgifter för grundskyddet uppgick 2014 till 25,6 miljarder kronor. Utgifterna för garantipensionen uppgick till 16,5 miljarder kronor, bostadstillägget 8,4 miljarder kronor och äldreförsörjningsstödet till 0,7 miljarder kronor. 2015 har 1,4 miljoner pensionärer enbart inkomstgrundad pension. 770 000 personer (41 procent av alla personer 65 år eller äldre) har någon del garantipension. 291 700 personer (14 procent) har någon del bostadstillägg och 19 000 personer (knappt 1 procent) har någon del äldreförsörjning.

Eftersom dagens pensionssystem är komplicerat, och en förändring i en del av systemet, ger effekter i en annan del, är det svårt att göra exakta beräkningar. Det viktiga är insikten att systemet måste vara långsiktigt och hållbart och att en balans mellan inbetalningar, utbetalningar och pensionsålder måste uppnås. Det är troligt att regelbundna uppföljningar och justeringar behöver göras.

Exempelvis skulle en höjning av garantipensionerna till 11 830 kronor/månad kosta cirka 7 miljarder, med dagens nivå på antalet pensionärer med rätt till garantipension. Samtidigt skulle en stor del av de 8,4 miljarder som betalas ut i bostadstillägg försvinna.

Varje procentenhet ökad pensionsavgift motsvarar är 13,25 miljarder i ökade inkomster i pensionssystemet. Med ett minskat skattetryck från 49 % till 42 % under de senaste regeringarna, borde det finnas ett utrymme för viktiga reformer.

Feministiskt initiativ vill i punktform

Förändringar i pensionssystemet med verkningar på kort sikt

- Höja golvet i garantipensionen till EU:s fattigdomsgräns.
- Att äldreförsörjningsstödet förstärks.
- Att taket i pensionsinbetalningarna höjs från 7,5 till 10 inkomstbasbelopp i syfte att motverka utvecklingen mot allt större andel tjänstepensioner och

privata pensioner.

- Höja LAS-åldern till 70 år.
- Höja åldern för uttag av inkomstpension till 62 år.
- Höja riktåldern för full pensionsrätt till 67 år, sedan successivt i takt med ökad livslängd. Utvärderas och justeras vart 5:e år.
- Att åldern för uttag av tjänstepension höjs till 67 år.
- Att det ska vara möjligt att fortsätta arbeta efter uppnådd pensionsålder och därigenom bättra på sin pension utan avdrag på grundskydd eller ekonomiskt stöd.
- Att direktiven till AP-fonderna skrivs om så att investeringarna sker med respekt för mänskliga rättigheter och miljö samt bidrar till internationella klimatmål. Avkastningsmål ska finnas kvar, men de får aldrig överordnas mänskliga rättigheter och miljömål. Dessutom vill Fi verka för att pensionskapitalet används aktivt för att ställa om den svenska ekonomin mot hållbarhet och rättvisa.
- Ersätta "bromsen" i pensionssystemet med ett jämställt och jämlikt hållbart system.
- Att åldersgränsen för socialförsäkringar ändras för att möta faktisk pensionsålder.
- Gör värdeöverföringen mellan makar av PPM könsneutral.

Förändringar i pensionssystemet med verkningar på lång sikt

- Att den allmänna pensionen ska ha en kompensationsgrad på minst 60 % av den genomsnittliga inkomsten under de 20 bästa åren.
- Att full pension kan erhållas efter 30 års bosättningsstid.
- Att avskaffa PPM. Pengarna ska stärka AP-fonden för tryggare pensioner.
- Att höja avgiftsinbetalningarna till de allmänna pensionerna så att ett hållbart och rättvist system kan utformas.
- Att avsätta pensionsgruppen. Debatten om kommande generationers pensionssystem behöver vara öppen.
- Återinföra möjligheten till full avdragsrätt för pensionssparande upp till 12 000 kronor per år.

Långsiktiga förändringar för att göra pensionssystemet mer balanserat ur ett livsperspektiv

- Arbetstidsförkortning
- Individualiserad föräldraförsäkring
- Ta bort allmän visstidsanställning i LAS

Referenser

- AFA (2013) Försäkring
- EU-kommissionen (2015) The Pension Adequacy report: current and future income–old age in the EU
- Feministiskt initiativ (2015) "Arbetstidsförkortning – en nödvändig samhällsreform"
- Folkhälsomyndigheten, rapport 2015 "Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner".
- IFAU Rapport 2015:24 Kan vi jobba till vi blir 75?
- IFS (2014) Rapport 2014:7
- LO (2016) Vad krävs för en hållbar pension?
- LO (2016) Jämställdhetsbarometern
- LO (2015) Arbetslivsenhet Rapport
- Medlingsinstitutets hemsida
- Pensionsmyndighetens hemsida
- PRO (2016) Ålderdom utan fattigdom – om äldrefattigdom och kvinnors låga pensioner
- Regeringen: Pensionsåldersutredning DS 2014:12
- Regeringen: Jämställda pensioner DS 2016:19
- SCB (2014) Pensioner
- SCB: (2015) Situation på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning, Rapport 2015:1
- Scherman, KG (2014) Pensioner på villovägar – Orsaker och lösningar
- Kommunal/SKPF (2015) "Pensionen en kvinnofälla" 2015
- Socialförsäkringsrapport (2013) 2013:9
- SOU 2014:74 (2014) Jämstället i socialförsäkringen
- Vision: Sjukt stressigt, 2016
- Waenerlund, Anna-Karin (2013) "Tillfälliga anställningar och ohälsa

Kunskapsläge och politiska krav.

En rapport av Lotten Sunna för Feministiskt initiativ.